

X. správa PMV

2. odbor

V Praze dne 4.2.1977

PRŮBĚH TAP. 4277

Podklady pro jednání s orgány 5. správy KGB v Moskvě

Ve dnech 8.-10.2.1977 bude uskutečněna na 5. správě KGB v Moskvě porada týkající se 6. světového psychiatrického kongresu, který se koná ve dnech 28. srpna až 3. září 1977 v Honolulu - USA.

Podle dosud získaných informací ze seriózních pramenů se pokusí některé delegace kapitalistických zemí v čele s delegací USA prosadit rezoluci, která veřejně odsuzuje SSSR pro nedodržování zásad lékařské etiky v psychiatrii a z těchto důvodů vyloučit SSSR ze Světové psychiatrické asociace /WPA/.

Po zachycení tohoto signálu jsme vytypovali a nakontaktovali prof. MUDr. VENCOVSKÉHO DrSc. předsedu čs. psychiatrické společnosti, zástupce ČSSR ve výboru WPA, od kterého jsme získali podrobné a konkrétní poznatky k připravované protisovětské kampani /viz přílohy/.

Prof. VENCOVSKÝ osobně navázal styk s některými členy výboru WPA a svým vlivem od nich získal příslib, že budou v Honolulu hlasovat proti návrhu USA. Jde o prof. ARNOLDA Rakousko, prof. BASTIAANSE Holandsko, prof. CAZZULLA Itálie, prof. KAMMERERA Francie, prof. KIELHOLZE Švýcarsko, prof. LANGA z NDR, prof. VIDARTA Francie, prof. WRETMARKA Švédsko.

Jeden z dokladů těsné spolupráce KGB a StB dokumentující systémové zneužívání československé psychiatrie. Podklady pro jednání československých zástupců s orgány 5. správy KGB v Moskvě ze 4. února 1977 se týkají připravovaného kongresu Světové psychiatrické asociace v Honolulu a úkolů pro MUDr. Eugena Vencovského a MUDr. Jozefa Pogádyho. (zdroj: ABS)

Psychiatrie pod správou StB a KGB

Zneužívání psychiatrie v Československu jako systémový fenomén

MIROSLAV VODRÁŽKA

Tato studie vychází z připravované publikace *Systémově zneužitá a zneužívající československá psychiatrie v soft-sovětském stylu (1948–1989)*. Na základě konkrétních dobových příkladů se snaží ukázat, že pojem „zneužívání psychiatrie“ v komunistickém Československu je třeba definovat a pojímat v širším slova smyslu a jako systémový fenomén.

Je zřejmé, že redukce problému na zneužívání odborných lékařských znalostí či stanovování tzv. chybných diagnóz,¹ terapeutických postupů, účelových teorií a využívání lékařů-psychiatrů, kteří se tak stávali „nástroji perzekuce vůči oponentům režimu“, nepostihuje celý komplex a historický problém zneužívání tohoto specifického lékařského oboru nevysvětluje.

EPIZODICKÝ, NEBO SYSTÉMOVÝ ABÚZUS?

Ačkoliv zmiňovaný abúzus nikdy nedosáhl srovnatelně masového rozsahu a takové míry intenzity jako v SSSR, soft-sovětský styl byl udržován až do pádu komunistického režimu.

Českoslovenští psychiatři se nepodíleli pouze na „zneužívání“ medicínských postupů (například v 50. letech aplikací injekcí Evipanu, tedy drogy, po jejímž podání se má vyšetřovaný podvolit a začít odpovídat na otázky), ale stali se součástí systémové degradace psychiatrického diskursu, a to na základě ideologických a politických pokynů Komunistické strany Československa (KSČ), Státní bezpečnosti (StB) a sovětského Výboru státní bezpečnosti (KGB). Praxe stranicko-ideologického dozoru se promítala i do obsahu a řízení odborného časopisu *Československá psychiatrie*, v jehož vedení byli i agenti StB, například Ferdinand Knobloch, Miroslav Zapletálek, Eugen Vencovský

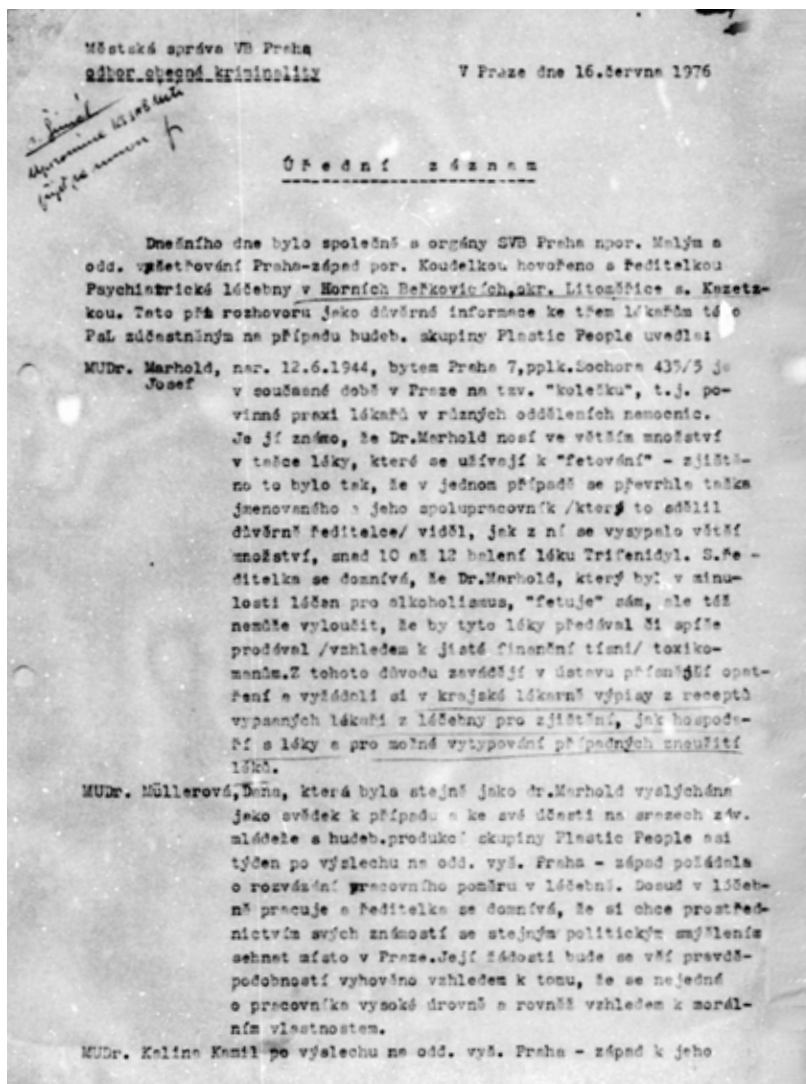
nebo Jozef Pogády. Také sledování lékařů, kteří byli zastánci „západní reakční medicínské koncepce“, probíhalo kontinuálně v různých formách od roku 1948 až do pádu komunismu v roce 1989. Součástí tohoto komplexu bylo i nezákonné zadržování osob v léčebných zařízeních, porušování principů lékařského tajemství, sponzí a etiky, podávání informací na kolegy atd. Problém zneužívání psychiatrie byl však po celou dobu trvání totalitárního režimu v Československu daleko hlubší, vrstevnatější a strukturovanější.

BYTÍ URČUJE VĚDOMÍ

Historik a signatář Charty 77 Jan Tesař ve svém textu *Diagnóza československé společnosti a zneužívání psychiatrie* z roku 1978 upozorňuje na „ideologické kořeny zneužití psychiatrie“, neboť nesouhlas s jediným vědeckým světovým názorem je nutně pokládán za projev zaostalosti, třídních zájmů nebo bláznovství. Podle Tesaře k abúzu psychiatrie došlo na základě „filosofické praxe“ marxistického zřízení.²

1 BAŠNÝ, Zdeněk: *Československá psychiatrie a lidská práva 1945–1989*. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2006, nestránkováno.

2 TESAŘ, Jan: *Diagnóza československé společnosti a zneužívání psychiatrie*. Diagnóza 301. In: *Studie*, č. 65. Křesťanská akademie, Řím 1979, s. 371–407, konkrétně na s. 379.

Záznam rozhovoru orgánů Správy Veřejné bezpečnosti s MUDr. Vlastou Kazetskou, ředitelkou léčebny v Horních Bečkovících, která v souvislosti s vyšetřováním undergroundových aktivistů v roce 1976 poskytla informace na lékaře Josefa Marholda, Danu Müllerovou a Kamila Kalinu (zdroj: ABS)

Obdobně i sovětský disident a spisovatel Vladimir Bukovskij v 70. letech upozorňoval, že konstrukce „psychické anomálie“ korespondovala s dobovým základním teoretickým dogmatem marxistické filosofie a vědeckého světového názoru,

podle něhož v socialismu neexistuje rozpor mezi společenským zřízením a sovětským člověkem, protože být určuje vědomí, a proto nemůže být „nesocialistické vědomí“³ – tedy pokud je člověk aspoň trochu „normální“.

STRANICKÝ A IDEOLOGICKÝ DOZOR

Po roce 1948 se na vedoucí místa v psychiatrii dostali členové KSČ nebo režimu zcela loajální odborníci-lékaři, a tento „dozor“ trval až do roku 1989. V období normalizace se vedoucími psychiatry (primáři) stali prověření straničtí kádři, kteří vydávali na své kolegy profesní a politické posudky. Např. Libuše Dobiášová, ředitelka Psychiatrické léčebny Bohnice v letech 1971–1986, hodnotila zaměstnance i podle toho, zda v krizových letech 1968/1969 měli „kladné a správné postoje“ k politice KSČ.⁴

Psychiatrická zařízení byla StB „obhospodařována“ od počátku 50. let, což zahrnovalo nejen kontrolu vedoucích lékařů, zdravotnického personálu nebo pacientů, ale i odborné literatury dovážené ze zahraničí.

Součástí tajného dohledu bylo vytvoření rozsáhlé agenturní sítě. Psychiatrické ústavy podle potřeby podléhaly režimu „důvěrného šetření“, tj. byly sledovány prostřednictvím sítě tajných spolupracovníků, a to především lékařů-psychiatrů. Skrytý dozor ale probíhal na různých úrovních zdravotního personálu, tedy dokonce i v případě vrchních zdravotních sester a sanitářů. V léčebně v Bohnicích to byla vrchní sestra Jarmila Nosková, kandidát tajné spolupráce (KTS) s krycím jménem „Raja“,⁵ která poskytovala zejména „závadové poznatky“ politického charakteru na zaměstnance i pacienty, v psychiatrické léčebně v Sadské u Nymburka Marie Koulová, důvěrník (D) s krycím jménem „Psycho“⁶ a další. Ze sanitářů v Bohnicích šlo o bývalého redaktora

3 BUKOVSKIJ, Vladimir: *A vtr se vrací. Příběh disidenta*. ÚSTR – Volvox Globator, Praha 2012, s. 304.

4 ABS, sb. Svazky tajných spolupracovníků (TS), svazek tajného spolupracovníka Jaromíra Edla, reg. č. 25887, a. č. 716158 MV, krycí jméno „Mirek“, Služebně politická charakteristika praporčíka, důstojníka a generála v záloze, 11. 9. 1975.

5 Tamtéž, svazek kandidáta tajné spolupráce Jarmily Noskové, reg. č. 36058, a. č. 746927 MV, krycí jméno „Raja“.

vydavatelství Naše vojsko, který v roce „1968 a na počátku r. 1969 ztratil zásadní politickou orientaci“, Františka Voráčka, důvěrníka s krycím jménem „Sedma“, který donášel informace na primáře Zdeňka Bašného staršího, na lékaře Vladimíra Vojtíka atd., další sanitáře, ale i na pacienty, u kterých například objevil dokumenty Charty 77.⁶

Na druhé straně i lékaři předávali Státní bezpečnosti informace na střední zdravotní personál. Doktorka Milada Vinařová jako kandidát tajné spolupráce s krycím jménem „Venuše“ sdělila v roce 1982 svému řídicímu orgánu, že vedoucí sestra v psychiatrické léčebně Bohnice Jarmila Nosková je ke svým podřízeným nekompromisní a že je o ní známo, že má několik „oblíbenců“,⁷ kteří ji informují o veškerém dění v léčebně.

StB vytvořila mechanismus moci, kdy zejména sami psychiatři poskytovali informace nejen o sobě navzájem, ale i o zahraničních kolezích a pacientech; jednalo se například o interní situaci v léčebně nebo o jednání na mezinárodních konferencích. Přitom ale nemuselo vždy jít o spolupracovníky tajné policie. Například když byla v létě 1976 Vlasta Kazetská, ředitelka léčebny v Horních Beřkovicích, požádána orgány Správy Veřejné bezpečnosti, aby v souvislosti s vyšetřováním undergroundových aktivistů poskytla informace na lékaře Josefa Marholda, Danu Müllerovou a Kamila Kalinu,

ochotně to udělala, což bylo okomentováno slovy: „[oudruška] ředitelka, která je z řad lékařů léčebny snad jedinou členkou KSČ v ústavu, žádala, aby její sdělení bylo považováno za důvěrné.“⁸

StB vytvořila mechanismus moci, kdy zejména sami psychiatři poskytovali informace nejen o sobě navzájem, ale i o zahraničních kolezích a pacientech

V roce 1982 přišli pracovníci StB za čerstvě odvolaným prvním ředitelem Výzkumného ústavu psychiatrického v Praze v Bohnicích profesorem Lubomírem Hanzlíčkem, který jim ochotně popsal nejen „nezdravé prostředí“ psychiatrického ústavu, „kde existovaly skupinky vědeckých pracovníků, které vystupovaly proti sobě“.⁹ Upozornil také na to, že například jeho kolega psychiatr Oldřich Vinař se při svých výjezdech na konference stýkal se skupinou psychiatrů kolem kanadského profesora Tomáše Bány, „který je židovského původu“, a dodal, že Vinař je také židovského původu, stejně jako jeho druhá žena. Bezpečnost osoby židovského původu monitorovala a vyhledávala „sionistická centra“, takže to pro ni byly důležité informace. Hanzlíček ovšem netušil, že podává informace na bývalého agenta StB, kterým byl Vinař v letech 1978–1980 a který sám informoval o emigrantech

psychiatrovi Kurtu Freundovi, jenž je „židovského původu“, psychiatrovi Pavlu Grofovi, farmakologovi Jiřím Elisovi a psychiatrovi Jánů Grossovi (agent s krycím jménem „Tomy“) a dalších.

Již výše zmíněná Libuše Dobiášová jako ředitelka Psychiatrické léčebny v Bohnicích pomáhala v roce 1979 Státní bezpečnosti zvrátit psychiatrický posudek o nepříčetnosti profesora Jana Maška, který byl v roce 1978 ve věku 76 let zatčen a stíhán pro trestný čin podvracení republiky, neboť publikoval v emigrantském časopise *České slovo* pod pseudonymem Vítězslav Pravda a jeho texty byly přebírány rozhlasovou stanicí Svobodná Evropa. Klíčovým svědkem proti profesorovi Maškovi byl navrátilivý se špión a pracovník StB Pavel Minařík. Náčelník StB pplk. Jan Pichrt vešel v jednání s ředitelkou, která požádala vyšetřovatele, aby jí sdělili jména znalců (lékaři Eva Čížová a Jiří Janatka), protože „z hlediska jejich osobních znalostí může posoudit objektivnost jejich posudků“, a navrhla, aby vyšetřovatelé „cestou v zákonných normách přes příslušného prokurátora vyžádali supervizi znaleckého posudku“ [s tím], „že v tomto konkrétním případě ona sama zajistí obsazení kvalifikovanými odborníky nejen k ochraně státních zájmů, ale i ke skutečnému prověření zdravotního stavu pachatele“.¹⁰ Dobiášová společně s primářem Zdeňkem Bašným starším poskytovali tajné policii informace o pacientech například v případě

6 Tamtéž, svazek důvěrníka Marie Koulové, reg. č. 33639, a. č. 794523 MV, krycí jméno „Psycho“.

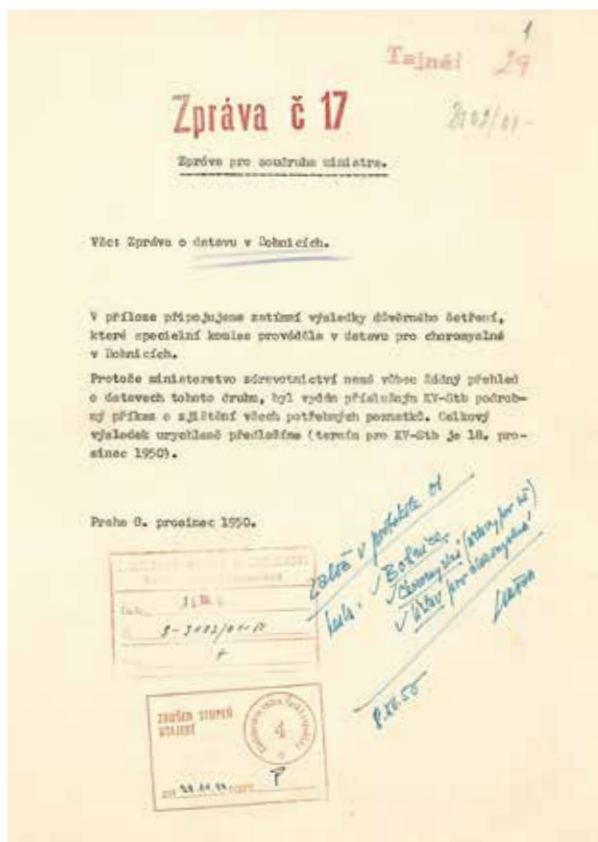
7 Tamtéž, svazek důvěrníka Františka Voráčka, reg. č. 29450, a. č. 773949 MV, krycí jméno „Sedma“, Plán výchovy spolupracovníka, krycí jméno „Sedma“, 5. 6. 1979.

8 Tamtéž, svazek kandidáta tajné spolupráce Jarmily Noskové, reg. č. 36058, a. č. 746927 MV, krycí jméno „Raja“, Nosková Jarmila – Poznatek, 30. 4. 1982.

9 ABS, sb. Svazky kontrarozvědného rozpracování (KR), svazek prověřované osoby MUDr. Josefa Marholda, reg. č. 26378, a. č. 701453 MV, krycí jméno „Medik“, Úřední záznam, 16. 6. 1976.

10 Tamtéž, svazek prověřované osoby Oldřicha Vinaře, reg. č. 24717, a. č. 749286 MV, krycí jméno „Orion“, Záznam ze zpravodajského vytěžení, 2. 12. 1982.

11 Tamtéž, osobní svazek Jana Maška, reg. č. 28244, a. č. 748686 MV, krycí jméno „Rezident“, Akce „rezident“ – informace o průběhu a realizace akce, 10. 10. 1978.

Zpráva StB o ústavu v Bohnicích z prosince 1950. Vzešla ze zjištění, že nový komunistický režim „nemá vůbec žádný přehled o ústavech tohoto druhu“. Je prvním dokladem o systémovém „obhospodařování“ psychiatrických ústavů z hlediska politické kontroly lékařů, pacientů a „západních směrů v psychiatrii“. (zdroj: ABS)

disidenta Tomáše Diveckého,¹² aktivisty undergroundu Jana Kindla,¹³ propagátora hnutí hippies Martina Beneše¹⁴ a dalších osob.

Spíše výjimkou bylo odmítnutí lékaře poskytnout informace o pacientovi, a pokud dotyčný nebo dotyčná ojediněle požádali, aby StB svoji žádost podala písemně, jako například primárka pavilonu č. 2. Eva Hálková,¹⁵ pracovníci tajné policie museli hledat jiné cesty, jak se k chtěnému dostat. Vždy se ale našlo

dost zdravotníků, kteří byli ochotni v tomto směru spolupracovat.

PAVILON N5 / 17

V Psychiatrické léčebně v Bohnicích bylo v 50. letech zřízeno tajné oddělení N5, zvláštní nemocniční oddělení řízené prostřednictvím útvaru Nápravných zařízení Ministerstva vnitra (NZ-MV) č. 2 Praha, také označované jako pavilon 17. Zařízení nebylo administrativně součástí

léčebného ústavu a fungovalo až do roku 1989. Až v roce 1978 došlo k oficiálnímu vymezení vztahu mezi ministerstvem spravedlnosti a ministerstvem zdravotnictví o „poskytování ústavní psychiatrické péče obviněným a odsouzeným“,¹⁶ kteří byli umístěni do tohoto pavilonu, jenž byl součástí nápravného zařízení.

Podle prvního šetření Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu (ÚDV)¹⁷ byl tento pavilon jedním z represivních nástrojů StB

¹² Tamtéž, svazek prověřované osoby Tomáše Diveckého, reg. č. 37347, a. č. 759519 MV, krycí jméno „Vrták“, Záznam ze šetření, 10. 11. 1983.

¹³ Tamtéž, signální svazek Jana Kindla, reg. č. 9571, a. č. 680731 MV, krycí jméno „Honza“, Záznam, 3. 2. 1978.

¹⁴ Tamtéž, osobní svazek Jana Vondráška, reg. č. 40296, a. č. 787097 MV, krycí jméno „Podolák“, Záznam, 23. 11. 1984.

¹⁵ Tamtéž, Záznam, 19. 11. 1984.

¹⁶ BAŠNÝ, Zdeněk: *Československá psychiatrie a lidská práva 1945-1989*.

¹⁷ GAZDÍK, Jan – RIEBAUEROVÁ, Martina: Bendův úřad prověřuje nová fakta o pokusech. *Mladá fronta DNES*, 2. 7. 1996, s. 3.

a v léčebně byli často lidé bez odborné péče lékařů a bez soudu. V letech 1950–1989 pavilonem 17 prošlo 11 301 osob, obviněných nebo souzených bylo 7 134, ve výkonu trestu pak 4 167. Zemřelo v něm dvacet osob, z toho čtyři úmrtí byla klasifikována jako sebevraždy.¹⁸ Pavilon poznaly tisíce lidí, v některých případech je tu drželi i bez rozhodnutí soudu. V 50. letech byl vedoucím lékařem Božek Slavík, zaměstnanec ministerstva vnitra.¹⁹ V období normalizace si někteří českoslovenští psychiatři, kteří byli do mezinárodního problému zneužívání psychiatrie zasvěceni, uvědomovali, že obecná známost o existenci tohoto „zvláštního oddělení“ by neudělala československé psychiatrii dobré jméno v zahraničí. Ředitelka Dobiášová proto potěmkinovským způsobem navrhovala: „Bylo by vhodné v souvislosti s celou situací urychleně přemístit z Bohnické psychiatrické léčebny oddělení ministerstva vnitra i MNO. Je skutečností, že k vyvolání protičeskoslovenské propagační kampaně, využívající „psychiatrické“ pseudoargumentace, stačí, aby kterýkoli ze signatářů Charty 77 (nebo osob jim blízkých) byl z jakýchkoli objektivních důvodů v jakémkoliv psychiatrickém zařízení hospitalizován (že k podobnému stavu může u těchto lidí vzhledem k jejich dřívějšímu duševnímu

stavu a nynější stressové situace dojít, je dost pravděpodobné).“²⁰

NEZÁKONNÉ ZADRŽOVÁNÍ

Praxe nezákonného zadržování (detence) v léčebných zařízeních se netýkala pouze pověstného pavilonu N5 v Bohnicích, ale i dalších léčeben v letech 1950–1989. V období normalizace podporovalo tuto praxi i ministerstvo zdravotnictví, kdy při konání závažných společensko-politických akcí byly z politických důvodů v psychiatrických zařízeních preventivně zadržovány osoby bez soudu, například signatář Charty 77 básník František Pánek nebo „král hippies“ Martin Beneš.²¹ Jak dokládá dokument z Psychiatrické léčebny v Praze-Bohnicích, Beneš sem byl proti své vůli přivezen 21. srpna 1978, tedy v den 10. výročí okupace ČSSR vojsky Varšavské smlouvy, a to na základě iniciativy doktora Dušana Bílého. Přijat byl Věrou Kodešovou a Bílým s diagnózou „schizoidní psychopatie“. V psychiatrické zprávě je explicitně uvedeno, že „nesouhlasí s přijetím, domnívá se, že je to protiprávní, bude si stěžovat“, a Bílý uvádí, že má potíže na základě „policejů nebo výslechů“.²² Primářem byl v té době pověstný lékař Ladislav Pekárek, který v 50. letech

podával vězňům „injekce pravdy“. Na základě dlouhodobého pronásledování StB, ale i osobních problémů si Beneš o několik měsíců později podřezal zápěstí a pokusil se ukončit svůj život skokem z okna; byl zachráněn, ale stal se trvalým invalidou. Nezákonné zadržování v léčebných zařízeních nebo sporné diagnózy dokládají nejen nejrůznější archivní dokumenty (Karel Mašita,²³ Augustin Navrátil,²⁴ Karel a Jindřiška Kořínkovi²⁵ ad.), ale i pravomocná soudní rozhodnutí po roce 1989.

MEZINÁRODNÍ SCÉNA

Zneužívání psychiatrie se týkalo také ovlivňování mezinárodních psychiatrických organizací, a to za přispění KGB a StB. Tajná spolupráce lékařů s 5. správou KGB (Ochrana ústavního pořádku – otázky ideologie a disentu) se postupně rozvíjela od 70. let a v 80. letech byla kryta i ministrem zdravotnictví ČSR. Vznikla z reakce na mezinárodní kritiku, poukazující na zneužívání psychiatrie především v Sovětském svazu, a zejména na rozhodnutí Světové asociace psychiatrů (WAP), která vydala v roce 1977 na kongresu v Honolulu rezoluci odsuzující systematické zneužívání psychiatrie k politickým účelům v SSSR. Byli to právě přední českoslovenští

18 NAVARA, Luděk: Zpráva: Praha – Úřad pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu (ÚDV) chce obvinít šest až osm osob. *Mladá fronta Dnes*, 29. 5. 2000, s. 6.

19 ABS, sb. TS, svazek tajného spolupracovníka Jaromíra Edla, reg. č. 25887, a. č. 716158 MV, krycí jméno „Mirek“, Uvedené informace mi sdělil lékař, nedatováno.

20 Tamtéž, svazek tajného spolupracovníka Jozefa Pogádyho, reg. č. 20314, a. č. 800358 MV, krycí jméno „Max“, Připravovaná protisocialistická provokace na IV. světový psychiatrický kongres, který se bude konat ve dnech 28. srpna až 3. září 1977 v Honolulu na Havaji, 11. 3. 1977.

21 V roce 1968 Beneš založil Czechoslovakia Hippies Club Soul. V roce 1977 signoval Prohlášení Charty 77, ale podpis jeho přátelů v disentu a undergroundu zcenzurovali. Po období normalizace byl Státní bezpečností sledován a rozpracováván jako „zakladatel hnutí hippies“ a signatář Charty 77 a nakonec i v roce 1981 Okresním soudem v Děčíně odsouzen z politických i mravnostních důvodů na 20 měsíců nepodmíněně pro trestný čin pobuřování.

22 Archiv autora, Ústav národního zdraví Národního výboru hlavního města Praha (ÚNZ NVP), Psychiatrická léčebna Praha 8, Psychiatrické vyšetření při přijetí Martina Beneše, 21. 8. 1978.

23 Nález Ústavního soudu ČR k ústavní stížnosti Karla Mašity, sp. zn. II. ÚS 321/98, Brno, 5. 5. 1999.

24 ABS, sb. KR, svazek prověřované osoby Bertranda Bollenbacha, reg. č. 20732, a. č. 747397, krycí jméno „Berta“, Návštěva členky čs. opozice Markéty Němcové v kanceláři AFP v Praze, 4. 3. 1983.

25 Tamtéž, f. Správa kontrarozvědky pro boj proti vnitřnímu nepříteli (AKR 36), inv. j. 1856, Informace k manželům Karlu a Jindřišce Kořínkovým, 10. 7. 1987.

psychiatři, ať už agenti, nebo pouze zaangažovaní lékaři, jako Eugen Vencovský, Jozef Pogády, Jaroslav Gebhart, Libuše Dobiášová, Alojz Janík a další, kteří nejenže se stali pro StB a KGB důležitým zdrojem informací, ale někteří z nich jednali přímo v režii KGB a dokázali ovlivňovat rozhodování v mezinárodních organizacích a v podstatě prováděli dezinformační propagandu i prostřednictvím odborných lékařských článků a publikací. Například oficiální učebnici psychiatrie, určenou pro lékařské fakulty, lektoroval Alojz Janík, hlavní psychiatr Ministerstva zdravotnictví ČSR, dějiny psychiatrie do ní napsal tajný spolupracovník Eugen Vencovský a přirozeně se zde žádná zmínka o zneužívání psychiatrie nevyskytuje.²⁶

KOMPROMITUJÍCÍ MATERIÁLY JAKO PÁKA STB

Byl rovněž činen nátlak na psychiatry, kteří se zpronevěřili „poslání lékaře“. Když se o tom StB dozvěděla, měla na dotyčného kompromitující materiál, a proto nebylo náhodou, že někteří psychiatři, kupříkladu Zdeněk Dytrych, Josef Nesvadba, Miroslav Plzák a další, se stali jejími tajnými spolupracovníky. I v případě získání agenta Zdeňka Dytrycha s krycím jménem „Tantal I“ měla StB informaci, že v roce 1969 měl zneužít šestnáctiletou pacientku, která byla do Výzkumného ústavu psychiatrického v Bohnicích přivezena po sebevražedném pokusu, a údajně jí měl třikrát aplikovat i LSD.²⁷ Při vyšetřování v roce 1976 měl být lékař vyzván, aby vysvětlil situaci ohledně „zneužití

své funkce lékaře“. StB si ověřila jen některé informace a zjistila jméno dívky. Ačkoliv Dytrychova výpověď měla být „zaprotokolovaná“, ve spise se nenachází, což mohlo být zapříčiněno tím, že StB měla daleko závažnější „kompro“. Lékař od konce roku 1969 do poloviny roku 1971 předával kulturnímu tajemníkovi USA Andrewovi T. Falkiewiczovi různé informace, včetně důvěrných stranických dokumentů z předsednictva ÚV KSČ o vnitropolitické situaci, takže existovalo podezření, že spáchal trestný čin vyzvědačství. Z obav před trestním stíháním se psychiatr stal velice horlivým tajným spolupracovníkem.

Doktoři, kteří „zneužili své funkce lékaře“, byli následně využíváni v rámci systémového zneužívání psychiatrie. Tajná policie tak de facto kryla jejich hrubé profesionální selhání.

V roce 2023 byl obžalován Jan Cimický, který byl i důvěrníkem StB. V letech 1979–2019 se měl dopustit 35 případů vydírání a čtyř znásilnění; většinou se jednalo o pacientky psychiatrické nemocnice v Bohnicích a z toho šest dívek bylo mladších 18 let.²⁸ Jeho spis s krycím jménem „Pínel“ byl začátkem prosince 1989 zničen.

PORUŠOVÁNÍ OBEČNÝCH PRINCIPŮ LÉKAŘSKÉ ETIKY

V roce 1978 napsal historik Jan Tesař již výše zmíněný text *Diagnóza československé společnosti a zneužívání psychiatrie*, ve kterém zdůraznil, že základním praktickým předpokladem pro psychiatrickou represi byla skutečnost, že „lékař je státní zaměstnanec,

stát jeho jediným možným zaměstnavatelem“.²⁹ Etika lékařů se tak dostávala do permanentního konfliktu s jejich povinnostmi úředníků státu a výsledkem byly každodenní kompromisy v rámci politické „konsolidace“ a formování nové společnosti a „nového člověka“.

Tesař popisoval „schizofrenickou“ situaci československé psychiatrie v době, kdy už byly známy případy jejího zneužívání. Ve svém textu klade i nepříjemnou otázku: „*Kolik psychiatrů protestovalo – třeba interně – proti tomu, co se dnes již děje?*“³⁰ Přitom neměl ponětí o praxi některých psychiatrů týkající se ovlivňování mezinárodních psychiatrických organizací ve spolupráci s KGB a StB, nevěděl o systematickém porušování obecných principů lékařské etiky ani o zneužívání žen-pacientek nebo o tom, že agenti-psychiatři podávali informace na své kolegy.

Například již zmíněný Zdeněk Dytrych vypracoval v 80. letech pro StB seznam vědeckých pracovníků (Oldřich Vinař, Ctirad Škoda, Jaroslav Gebhart ad.) s jejich stručnými charakteristikami. Jaromír Edl byl úkolován na lékaře Miladu Vinařovou, Evu Stuchlíkovou a Jaromíra Rubeše. V 80. letech byl získán jako agent psychiatr Jiří Velebil, který byl „zaměřen na Psychiatrickou léčebnu Horní Beřkovice, úkolován k osobám: Miloš Vojtěchovský, Slavomil Hubálek, Jan Poněšický, Rudolf Racz, Kamil Kalina, Alena Tomášková, Vladimíra Buergerová, Vladimír Singer. Odměny (3x ve výši 1000 Kčs) vysoce přesahovaly obvyklé výše odměn spolupracovníků StB.“³¹

26 DOBIÁŠ, Jan: *Psychiatrie. Učebnice pro lékařské fakulty*. Avicenum, Praha 1984.

27 ABS, sb. TS, svazek tajného spolupracovníka Zdeňka Dytrycha, reg. č. 1451, a. č. 774192 MV, krycí jméno „Tantal I.“, Úřední záznam. MUDr. Dytrych Zdeněk z Výzkumného ústavu psychiatrického – zpráva, 26. 3. 1970.

28 PRCHALOVÁ, Barbora: Soud už vyslechl většinu obětí psychiatra Jana Cimického. Ten na jednání pravidelně nechodí. *Reflex.cz*, 25. 6. 2024.

29 TESAŘ, Jan: *Diagnóza československé společnosti a zneužívání psychiatrie*. *Diagnóza* 301, s. 379.

30 Tamtéž, s. 389.

31 BAŠNÝ, Zdeněk: *Československá psychiatrie a lidská práva 1945–1989*.

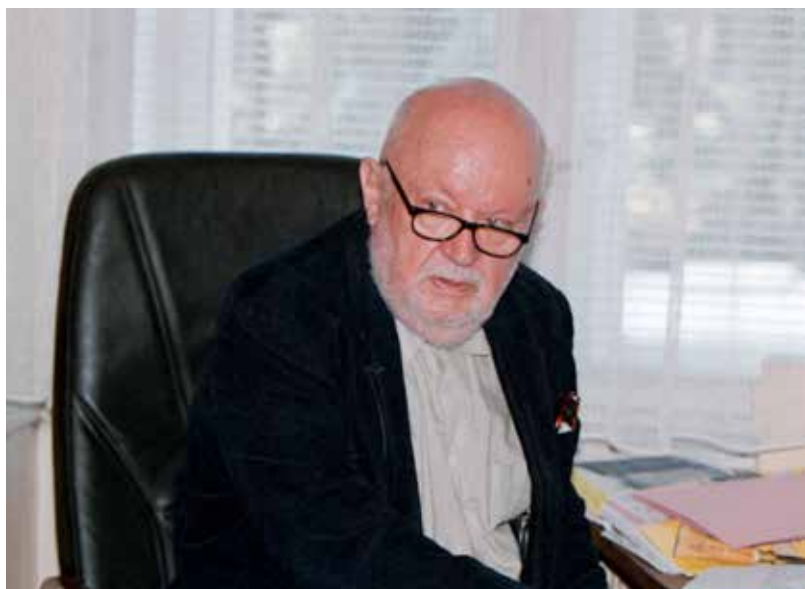
SYSTÉMOVÉ ZNEUŽÍVÁNÍ PSYCHIATRIE ZA NORMALIZACE

Období normalizace, na které se v druhé části této studie zaměříme, se vyznačovalo specifickou „depolitizací“, takže pokud nebylo možno určité odpůrce režimu obvinít z trestného politického činu, komunistické orgány je umístily do psychiatrické léčebny.³² Zásahy do oblasti psychiatrie byly skrytější, neboť po revoluční fázi se režim snažil vytvářet simulakrum zákonnosti. Proto i boj proti ideologické diverzi protivníka musel čelit novým úkolům, například „údajnému zneužívání psychiatrie“.

KOMPROMITACE ALEXANDRA SOLŽENICYNNA

Americký týdeník *Time* publikoval v květnu 1974 článek „Solženicyn versus KGB“. Text upozornil na akci KGB a StB z ledna 1973, kdy byly z Prahy rozesílány zfalšované Solženicynovy dopisy se zpáteční adresou spisovatele a psychiatra Josefa Nesvadby, adresované Vasilijevovi V. Orechovi, redaktorovi „protisovětského časopisu“ *Časovoj* (Strážce) a řediteli exilové organizace Ruská národní asociace se sídlem v Bruselu. V dopisech jsou požadovány různé materiály, které má Orechov v Praze předat jednomu Nesvadbovu „známému“. Text byl ve zkrácené verzi publikován na podzim téhož roku i v exilovém časopise *Listy*, který vydával v Římě Jiří Pelikán.³³

Cílem akce KGB „Pauk“ (Pavouk) vedené proti nejznámějšímu ruskému spisovateli-disidentovi žijícímu v SSSR, bylo vylákat exilového redaktora

MUDr. Josef Nesvadba byl typ „společenského agenta“ s krycím jménem „Autor“. Na podnět KGB a ve spolupráci s StB se v roce 1973 zapojil do dezinformační kampaně proti Alexandru Solženicynovi. Ministr vnitra Jaromír Obzina v roce 1974 odsouhlasil, aby tento tajný spolupracovník byl přijat za člena Svazu českých spisovatelů. Snímek pochází z roku 2001. (foto: Profimedia / Martin Kubica)

z Bruselu do Prahy, aby mohl být zatčen a Solženicyn mediálně zkompromitován. V roce 1973 totiž začalo na Západě vycházet třísvazkové Solženicynovo dílo *Souostroví Gulag*.³⁴

Na prvních dopisech odeslaných z Prahy v lednu 1973 uvedla Státní bezpečnost jako zpáteční adresu bydliště a jméno čerstvě získaného „společenského agenta“ doktora Nesvadby, kterého do akce zasvětila s krátkým zpožděním. V režii obou tajných služeb, StB i KGB, pak Nesvadba napsal sám Orechovi, aby mu příště odpovídal na adresu „velmi dobrého přítele Otakara Horského“ Revoluční 1/655, Praha 1, telefon 32 70 32. Podle zjištění časopisu *Time* právě číslo prozrazovalo, že jde o kontakt na sovětské velvyslanectví

v Praze a zapojení československé tajné policie. Akce nebyla úspěšná a v únoru 1974 byl Solženicyn zatčen a letecky dopraven do Západního Německa. Teprve v exilu zjistil, že KGB zfalšovala jeho rukopis, a dozvěděl se také o zpáteční adrese na Nesvadbu.

Josef Nesvadba, agent s příznačným krycím jménem „Autor“, ve snaze získat výhodné členství ve Svazu českých spisovatelů adresoval hned v lednu 1973 dopis prvnímu tajemníkovi Ústředního výboru (ÚV) KSČ Gustávu Husákovi, aby ho ujistil, že od konce roku 1968 občanský i literární podporuje jeho „stranickou a vládní politiku“,³⁵ a ve stejném duchu napsal i dopis adresovaný ministru kultury Milanu Klusákovi.³⁶

32 OTÁHAL, Milan: *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. ÚSD AV ČR, Praha 2011, s. 558.

33 Solženicyn, KGB, StB aneb pozor na podvrhy. *Listy – časopis československé socialistické opozice*, 1974, roč. 4, č. 4 (říjen 1974), s. 20–21.

34 Viz také FORMÁNEK, Jaroslav: Solženicynovo přelomové dílo. Před padesáti lety vyšla kniha *Souostroví Gulag. Paměť a dějiny*, 2023, roč. 17, č. 3, s. 4–14 – viz https://www.ustrcr.cz/wp-content/uploads/2023/12/pad_2023_03_solzenicyn.pdf (citováno k 30. 7. 2024).

35 ABS, sb. TS, svazek tajného spolupracovníka Josefa Nesvadby, reg. č. 3284, a. č. 679674 MV, krycí jméno „Autor“, Vážený soudruh Dr. Gustav Husák, první tajemník ÚV KSČ, 29. 1. 1973.

36 Tamtéž, Doc. Dr. M. Klusák CSc. ministr kultury, Praha, 1. 8. 1973.

V říjnu 1974 doporučil náčelník X. správy Federálního ministerstva vnitra Vladimír Stárek ministroví vnitra Jaromíru Obzinovi, aby byl Nesvadba přijat za člena svazu spisovatelů.³⁷

Ten pak v prosinci téhož roku napsal do časopisu *Time* dopis, v němž popřel, že by o akci KGB a StB věděl, a distancoval se od „politických názorů p. Solženicyna“. Na závěr svého listu oznámil redakci, že zahajuje „právní řízení proti neznámé třetí osobě“.³⁸

V únoru 1975 adresoval Nesvadba Ústřednímu výboru Svazu českých spisovatelů prohlášení určené ke zveřejnění, v němž tvrdí, že skutečnost, že jeho jméno bylo na Západě uváděno v různých souvislostech, je pro něj zcela „nepochopitelná“, dále lituje svých „politických chyb“, jichž se dopustil v srpnu a září roku 1968, kdy byl zcela „dezorientován událostmi“. Na konci dopisu zdůrazňuje, že by rád spolupracoval s „novým Svazem českých spisovatelů“.³⁹ Nesvadbovo pozdější „veřejné prohlášení“⁴⁰ nebylo v té době ojedinělé. Následovalo po prvním normalizačním rozhovoru spisovatele Bohumila Hrabala v týdeníku *Tvorba*, v němž se v lednu 1975 tento populární prozaik přihlásil k „socialistickému dnešku a zítřku“,⁴¹ a po „prohlášení“ spisovatele Jiřího Šotoly, které o tři měsíce později

vyšlo ve stejném časopise. Napsal v něm, že literatura je „odpovědná socialistické společnosti“.⁴² Koncem roku 1975, z podnětu vedení Svazu českých spisovatelů a redakce *Rudého práva*, se Josef Nesvadba rozhodl spolu s dalšími spisovateli podpořit XV. sjezd KSČ angažovanou tvorbou a napsal článek o chebské nemocnici.⁴³

V pražských i brněnských disidentských kruzích (například kolem filosofa Karla Kosíka, spisovatele Jana Žáčka, básníka Oldřicha Mikuláška a dalších lidí) se v letech 1974–1975 rozšířily informace, že Nesvadba byl požádán KGB, aby vyvezl do Spolkové republiky Německo dopis adresovaný emigrantskému časopisu. StB se tak mohla dozvědět, že její agent „Autor“ je „mezi pražskou kulturní frontou znemožněn jako agent sovětské zpravodajské služby“.⁴⁴

Mnozí disidenti si Nesvadbovu spolupráci dávali do souvislosti s jeho „malérem s těmi holčičkami“⁴⁵ v 60. letech. Ve fázi kulturního a společenského uvolňování se někteří psychiatři, jako například Miroslav Plzák a Josef Nesvadba, společně zúčastňovali sexuálních orgií s mladými ženami – často i šestnáctiletými dívkami – nebo herečkami, jako byla Marta Richterová, Dana Smutná, Zdenka Procházková a dalšími.⁴⁶ Tyto osoby však StB mo-

nitorovala prostřednictvím svých agentů, například Karla Köchera,⁴⁷ později známého československého špiona zatčeného v roce 1984 v USA.⁴⁸ Mladé ženy, které měly následně psychické problémy, například Nesvadba sám léčil „sexuálním vyžitím“ nebo je doporučoval svému kolegovi Plzákovi, který je posléze podobně „léčil“ na psychiatrické klinice. Tady, v Kateřinkách, psychiatr nejdříve od ženy, která byla zároveň spolupracovnicí StB, převzal doporučující „dopis-diagnosu“ od Nesvadby, a „hned při první návštěvě došlo mezi nimi k intimnímu styku“.⁴⁹ Plzák jí pak zařídil léčení v Kateřinkách, kde v jeho ordinaci pak docházelo pravidelně k intimním stykům.

Když se Josef Nesvadba dozvěděl, že Marta Richterová a další mladé ženy se léčí u psychiatricky Blanky Wünschové na klinice v Kateřinkách, navštívil ji, aby ji přesvědčil, že mladá herečka je pouze „hysterka“.⁵⁰ StB měla i informaci, že se Nesvadba pokusil znásilnit tajemnici časopisu *Divadlo* a pracovníci Svazu českých spisovatelů Evu Balvínovou, která byla od konce 50. let agentkou tajné policie. StB zjištěné informace proti zmiňovaným psychiatrům využívala s důrazem na porušení morálních pravidel socialistické společnosti. Tak se jí na základě kompromitace dařilo aktualizovat síť

37 Tamtéž, Vážený soudruhu minstre, 21. 10. 1974.

38 Tamtéž, Časopis TIME, hlavní kancelář Rockefellerova střediska, New York, N. Y. 11120, 1. 12. 1974.

39 Tamtéž, Svaz českých spisovatelů, Ústřední výbor, doc. J. Kozák/D. Šajner, 10. 2. 1975.

40 Tamtéž, Informace o finančním a hmotném zajištění spisovatelů, kteří v letošním roce publikovali svá prohlášení na podporu politické politiky KSČ, nedatováno.

41 Rozhovor s Bohumilem Hrabalem. *Tvorba. List pro kritiku a umění*, 1975, roč. 34, č. 2 (8. 1. 1975), s. XIII.

42 Prohlášení J. Šotoly. *Tvorba. List pro kritiku a umění*, 1975, roč. 34, č. 14 (2. 4. 1975), s. 12.

43 NESVADBA, Josef: Po létech. Spisovatelé XV. sjezdu strany. Kde končí a kde začíná dělicí čára. *Rudé právo*, 20. 12. 1975, s. 1.

44 ABS, sb. TS, svazek tajného spolupracovníka Josefa Nesvadby, reg. č. 3284, a. č. 679674 MV, krycí jméno „Autor“, Agenturní zpráva, Žáček Jan – názor na spisovatele Nesvadbu, 7. 2. 1975.

45 Tamtéž, PhDr. Karel Kosík a neznámý muž – rozhovor o interview Solženicyna, 30. 8. 1974.

46 Tamtéž, Informace, MUDr. Nesvadba Josef – vyjádření ke stížnosti, 23. 12. 1964.

47 ABS, sb. TS, svazek tajného spolupracovníka Karla Köchera, reg. č. 22272, a. č. 816105 MV, krycí jméno „Pedro“.

48 ŽÁČEK, Pavel: Případ „Rino“: náš člověk v CIA. Řízení čs. špičkové agentury sovětskou rozvědkou, 1973–1976. *Securitas Imperii*, 2016, č. 29, s. 190–242.

49 ABS, sb. TS, svazek tajného spolupracovníka Josefa Nesvadby, reg. č. 3284, a. č. 679674 MV, krycí jméno „Autor“, Agenturní zpráva, 18. 4. 1965.

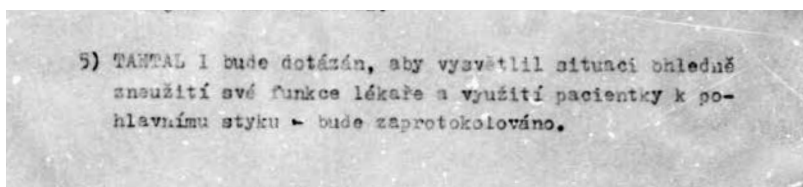
50 Tamtéž, Informace – MUDr. Nesvadba Josef, vyjádření ke stížnosti, 23. 12. 1964.

tajných spolupracovníků, kteří se ale stali součástí systémového zneužívání psychiatrie. Josef Nesvadba jako společenský agent podepsal v únoru 1977 i Provolání československých výborů uměleckých svazů, tzv. Antichartu.⁵¹

NORMALIZAČNÍ „BOHNICKÉ MISTERIUM“

Psychiatri poskytovali informace z lékařského prostředí i k osobám, které sami neléčili. Zdeněk Dytrych upozornil v červenci 1975 pracovníky StB, že na bohnickém pavilonu 23 ošetřuje Cyril Höschl manželku předního vyloučeného reformního komunisty Zdenka Mlynáře s „*diagnózou těžké endogenní deprese při klimakteriu*“ a že předpokládaná doba pobytu bude dva měsíce, poté psychiatrická Hájková podá návrh na invalidní důchod pro depresi.⁵² Předal i informace o pobytu režiséra Františka Vlábila v ústavu v Bohnicích, kde byl léčen pro chronický alkoholismus, deprese a sebevražedný pokus, k němuž došlo po politických neshodách s ústředním dramaturgem filmového studia Barrandov Ludvíkem Tomanem, který chtěl úspěšného režiséra zničit podobným způsobem jako režiséry Věru Chytilovou nebo Evaldu Schorma.⁵³

V období normalizace byly zásahy StB do oblasti psychiatrie stále skrytější, vykonávané prostřednictvím vedoucích lékařů léčeben. V 80. letech na inkriminovaném pa-

Jeden z úkolů pro vyšetřovatele StB, který je uveden v pětistránkovém *Návrhu na provedení dalšího vytěžení objektu akce „Tantal I“* (MUDr. Zdeněk Dytrych), ze dne 10. února 1976. O rok později byl lékař získán jako agent s krycím jménem „Petr“. (zdroj: ABS)

vilonu č. 17 pracoval psycholog Pavel Beňo, na něhož se v roce 1988 zaměřila StB v rámci akce „Film“. Díky svým agentům se dozvěděla, že během studia 3. ročníku FAMU na katedře dokumentaristiky natočil Beňo absolventský film *Bohnické misterium* o pavilonu č. 17, přičemž údajně zkrasil jeho historii tvrzením, že dříve v něm „*byly hospitalizovány osoby z rozhodnutí KSČ nebo SNB politicky nespolehlivé*“.⁵⁴

Film byl natočen na 16 mm kameru a byl inspirován místní kronikou a scénářem, ke kterému se Pavel Beňo dostal náhodně. Zachycoval kapitoly z dějin psychiatrie, jako například skotské střiky, což byla šoková hydroterapie založená na střídání silných proudů teplé a studené vody. Nebyla to ovšem sama StB, která zabavila film vztahující se k tajné věznici, ale využila k tomu samotného ředitele psychiatrické léčebny v Bohnicích Otakara Boháče: „*Prostřednictvím vedení ÚNZ NVP byl film zajištěn k posouzení na katedře dokumentaristiky – FAMU, kde bylo rozhodnuto, že pro další používání musí být film po scénaristické stránce upraven a závadové*

části vystříhány“.⁵⁵ Krytí StB bylo ve spolupráci s doktorem Otakarem Boháčem postaveno například na skutečnosti, že dokumentarista Pavel Beňo „*pro natáčení v areálu PL Bohnice neměl žádné povolení ÚNZ NVP*“.⁵⁶

KOPIROVÁNÍ KLÍČŮ PRO STB

Na druhé straně, pokud potřebovala Státní bezpečnost získat informace na psychiatra a nebyla možnost na něj nasadit přímo kolegu psychiatra, bylo k dispozici vždy dost tajných spolupracovníků z řad jiných lékařů. Tak jako v 70. letech v případě Radkina Honzáka,⁵⁷ který byl v letech 1968–1969 členem Klubu angažovaných nestraníků (KAN) a na nějž donášeli vedoucí posudkový lékař Zdeněk Dlouhý,⁵⁸ vědecký pracovník IKEM Jan Bláha,⁵⁹ doktor Vlastimil Šesták⁶⁰ a další.

Jeden ze způsobů, který v období normalizace umožnil StB realizovat tzv. úkon TA 144 – znamenající tajnou technickou prohlídku v bytě sledované osoby a eventuální nasazení odposlechu –, byl založen na

51 Umělci pro socialismus a mír. *Rudé právo*, 3. 2. 1977, s. 2.

52 ABS, sb. TS, svazek tajného spolupracovníka Zdeňka Dytrycha, reg. č. 1451, a. č. 774192 MV, krycí jméno „Tantal I“, Výpis ze záznamu o schůzce s objektem akce „Tantal I“, 4. 7. 1975.

53 Tamtéž.

54 ABS, f. AKR 36, inv. j. 852, Vyhodnocení plánu práce 2. odboru S StB za rok 1988 – 1. a 2. čtvrtletí (náčelník S StB plk. JUDr. Antonín Chmelíček), Výkaz preventivních opatření provedených útvaru čs. kontrarozvědky, 20. 6. 1988.

55 Tamtéž.

56 Tamtéž.

57 ABS, sb. KR, svazek prověřované osoby Radkina Honzáka, reg. č. 20886, a. č. 762475 MV, krycí jméno „Posudek“.

58 Tamtéž, sb. TS, svazek tajného spolupracovníka Zdeňka Dlouhého, reg. č. 22052, a. č. 626989 MV, krycí jméno „Marian“.

59 Tamtéž, svazek tajného spolupracovníka Jana Bláhy, reg. č. 19504, a. č. 802003 MV, krycí jméno „Wagner“.

60 Tamtéž, svazek tajného spolupracovníka Vlastimila Šestáka, reg. č. 23276, a. č. 718332 MV, krycí jméno „Budějovický“.

Vladimir Bukovskij zaslal v roce 1971 na Západ lékařskou dokumentaci dokladující zneužívání psychiatrie v SSSR. Sovětský disident netušil, že to byli právě někteří českoslovenští psychiatři, kteří po dlouhou dobu bránili tomu, aby Světová psychiatrická asociace veřejně odsoudila SSSR z důvodů nedodržování zásad lékařské etiky v psychiatrii. (foto: Wikimedia Commons)

konspirační domluvě s ošetřujícím lékařem, aby pacienta-disidenta pozval na pravidelnou lékařskou kontrolu. Předem bylo dohodnuto, že dotyčný bude při návštěvě vyzván, aby si své osobní věci a oblečení odložil v jedné místnosti a poté vysvělečen přešel do druhé, kde bude provedena zdravotní prohlídka, aby měli příslušníci tajné policie dostatek času na pořízení otisku klíčů od jeho bytu. Nic netušící „zájmová osoba“ pak obdržela oficiální pozvánku na vyšetření s přesným určením času a místa.

Například v roce 1984 doktorka Magdalena Freibergarová (roz. Prokopová), agent Státní bezpečnosti

s krycím jménem „Semiramis“, umožnila v Psychiatrické léčebně Brno-Černovice, aby si pracovníci StB zhotovili otisky klíčů Romana Vápeníka, který byl sledován v akci „Arbes“. Lékařka svého „řídícího orgánu“ před ostatními ošetřovateli prezentovala jako svého spolužáka a připravila mu bílý plášť. Byla velmi iniciativní: nejenže zjistila, že pacient je hospitalizován na pavilonu č. 22, ale aby se k němu dostala, vzala si mimořádnou službu na tzv. záchytce a tak „měla ideální podmínky k proniknutí“ k němu. Pavilon byl v té době jediný v Československu pod kontrolou průmyslových kamer, které

snímaly nejen chodby, ale i některé pokoje s pacienty, takže „řídící orgán“ se musel nejdříve věnovat „technickému zařízení“. Lékařka „asi ve 21.00 hodin si nechala ošetřovatelem přivést objekt „Arbes“, kterého měla kontrolně vyšetřit. Vyšetření trvalo cca 60 minut a po vyšetření objekt odešel.“ Pracovník StB následně pronikl do šatny, kde byly osobní věci pacientů, jenže jak se píše ve vyhodnocení akce „klíče nemohli (sic) být otisknuty, protože objekt je neměl u sebe, stejně jako neměl ve svých věcech prakticky nic“. ⁶¹ Operativní akce skončila v jednu hodinu v noci a byla pro StB částečně úspěšná, protože „Semiramis“ podala „zajímavé poznatky“ o pacientovi z jeho chorobopisu, a „současně byl vytvořen předpoklad kdykoliv Pramene na Vápeníka ml. napojit“. ⁶²

Že takové hluboce neetické jednání lékařů/lékařek nebylo výjimečné, dokládá i další podobný případ. V květnu 1978 navštívili pracovníci StB zaměřením na boj s vnitřním nepřitelem primáře radiologické kliniky ve vinohradské nemocnici profesora Aloise Sehra s úkolem zaslat signatáři Charty 77 a filosofovi Zdeňku Pincovi, který pobíral invalidní důchod, pozvánku na konziliární rentgenové vyšetření. Sehr přijal pacienta a pod legendou, že je v této ordinaci obsazeno lůžko, ho odvedl o dvě místnosti dál, kde Sehrova manželka, lékařka, provedla vyšetření, které trvalo 20–30 minut. Otisky klíčů provedl technik VI. správy FMV a celou akci zajišťoval řídící orgán „por. Brejcha a kpt. Ježek“. ⁶³ O dva měsíce později mohla Státní bezpečnost udělat tajnou technickou prohlídku v Pincově bytě, kde například zjistila, že

61 Tamtéž, svazek tajného spolupracovníka Magdaleny Freibergarové, reg. č. 17020, a. č. 454603 MV, krycí jméno „Semiramis“, Záznam ze schůzky s tajným spolupracovníkem „Semiramis“ (genderový diskurs byl v té době neznámý – pozn. aut.) 24. 1. 1984.

62 Tamtéž, Akce „Arbes“ – Vápeník Roman, čl. st. příslušník, pokus o demonstrativní sebevraždu, zjištěné poznatky k jeho osobě, 23. 1. 1984.

63 ABS, sb. KR, signální svazek vedený na PhDr. Zdeňka Pince, reg. č. 12752, a. č. 813002 MV, krycí jméno „Doktor“, Návrh na získání klíčů v akci „Doktor“ č. sv. 12752, 26. 5. 1978.

používá psací stroj Consul automatic, který za pomoci děrné pásky pracuje jako rozmnožovač, a že právě na něm rozepisuje materiály Charty 77.

V MOCI KGB

V lednu 1971 poslal Vladimír Bukovskij na Západ téměř 400 stran psychiatrické dokumentace týkající se šesti případů z psychiatrických vězeňských nemocnic, například generála P. G. Grigorenka či básníky N. J. Gorbanevského (protestující na Rudém náměstí v Moskvě proti srpnové okupaci Československa v roce 1968) a v otevřeném dopise publikovaném v londýnských *Timesech* 12. března 1971 se obrátil před podzimním kongresem Světové psychiatrické asociace (World Psychiatric Association, WPA) konaném v Mexiko City na psychiatry z celého světa s žádostí, aby posoudili zasláné diagnózy. Za svůj čin byl v lednu 1972 odsouzen ke dvěma letům vězení, pěti rokům pracovního tábora a dalším pěti letům vyhnanství. Bukovskij k tomu napsal, že „celosvětový psychiatrický kongres v Mexiku se zběhle vyhnul diskusi o našich materiálech“.⁶⁴

Bukovskij ale netušil, že na kongresu delegáti Francie a Kanady navrhovali odsoudit sovětskou psychiatrii, jenže proti nim ostře vystoupil tzv. vlivový činitel, tajný spolupracovník Eugen Vencovský, přednosta psychiatrické kliniky v Plzni, a rezoluce

nebyla nakonec přijata. Přítomní sovětsští delegáti, akademik Andrej Sněžněvskij, profesor Marat Vartanin a další, mu blahopřáli k vystoupení „v zájmu sovětské psychiatrie“.⁶⁵ Vencovskému se podařilo následně „zlikvidovat“⁶⁶ i další kritiku Sovětského svazu v roce 1973 na 9. mezinárodním kongresu pro psychoterapii v norském Oslu.

V červenci 1975 se uskutečnila pracovní schůzka delegace z 5. správy KGB s delegací z X. správy FMV, na níž se účastníci dohodli na využití čtyř psychiatrů: Eugena Vencovského, Jána Molčana, Lubomíra Hanzlíčka a Oldřicha Vinaře: „*Celková otázka týkající se uvedených vědeckých pracovníků z oboru psychiatrie byla konzultována s ministrem zdravotnictví ČSR s. Prokopcem. Soudruh ministr neměl žádné připomínky k uvedeným osobám, souhlasí s našimi návrhy včetně návrhu na Dr. Pogádyho, který by měl být navržen jako nástupce prof. Vencovského do výboru Světové psychiatrické asociace.*“⁶⁷ Někteří psychiatři často ani nemuseli být tajnými spolupracovníky, ale byli jako účastníci zahraničních kongresů a sympozií „zpravodajsky využívání“ na základě dobrovolnosti. Vencovský navíc dlouhodobě spolupracoval i s tvůrcem „pomalé schizofrenie“, sovětským psychiatrem Andrejem Sněžněvským.⁶⁸

V archivním dokumentu se o psychiatru Vencovském píše, že „na různých mezinárodních psychiatrických

kongresech velmi úzce spolupracuje se Sovětskými vědci a plně prosazuje společná stanoviska Socialistických zemí“.⁶⁹ V roce 1976 začal být v součinnosti KGB a StB připravován i na ovlivnění členů Světové psychiatrické asociace. Měl se snažit prosadit, aby zamítli připravovaný návrh rezoluce organizovaný lidskoprávní organizací Amnesty International. Návrh měl veřejně odsoudit SSSR z důvodu nedodržování zásad lékařské etiky v psychiatrii. Státní bezpečnost ale do akce zapojila i lékaře z jiných oborů, například tajného agenta, neurofyziologa Tomáše Radila.⁷⁰

Za svou aktivitu související s popíráním zneužívání psychiatrie obdržel Eugen Vencovský v roce 1976 od Andreje Sněžněvského v Moskvě diplom čestného člena Všesvazové vědecké společnosti sovětských psychiatrů a neurologů. Následně od Georgije V. Morozovova, agenta KGB a ředitele moskevského Všesvazového výzkumného ústavu, kde byli psychiatricky diagnostikováni sovětsští disidenti, dostal medaili V. M. Bechtěreva. A v roce 1982 Vencovskému prezident Gustáv Husák propůjčil medaili Za obětavou práci pro socialismus. Ještě daleko signifikantnější byla skutečnost, že obdržel přímo od federálního ministerstva vnitra pamětní medaili 30 let SNB.

Jelikož Vencovský byl v důchodovém věku, doporučil už v roce 1976 po projednání StB, KGB a za-

64 BUKOVSKIJ, Vladimír: *A vítr se vrací. Příběh disidenta*, s. 355.

65 ABS, sb. TS, svazek tajného spolupracovníka Eugena Vencovského, reg. č. 19028, a. č. 790749 MV, krycí jméno „Aris“, Zpráva o situaci ve Světové psychiatrické asociaci (WPA), v době konání VII. světového psychiatrického kongresu ve Vídni, ve dnech 11.–16. července 1983.

66 Tamtéž, Prof. MUDr. Vencovský Eugen Dr. Sc. – postoupení poznatků, g. 3. 1977.

67 ABS, sb. TS, svazek tajného spolupracovníka Jozefa Pogádyho, reg. č. 20314, a. č. 800358 MV, krycí jméno „Max“, Informace – Z jednání se sovětskými přáteli, 17. 6. 1976.

68 Tamtéž, svazek tajného spolupracovníka Eugena Vencovského, reg. č. 19028, a. č. 790749 MV, krycí jméno „Aris“, Úřední záznam, prof. MUDr. Vencovský Eugen DrSc. – pohovor, 28. 5. 1976.

69 Tamtéž.

70 ABS, sb. KR, svazek prověřované osoby MUDr. Milana Horvátha, reg. č. 16417, a. č. 835797 MV, krycí jméno „Gardista“, Prof. Pavol Vasiljevič Simonov, riaditeľ Ústavu pre vyššiu nervovú činnosť a neurofyziológiu AV SSSR – tlmočenie rozhodnutia sovietskych vedcov nezúčastniť sa na Európskej konferencii CIANS v júni tohto roku v Olomouci, 12. 5. 1983.

interesovanými sovětskými lékaři v Moskvě, jako byli například Marat Vartanin, agent KGB s krycím jménem „Profesor“, a další tajný agent Georgij V. Morozov,⁷¹ který byl generálem na Ministerstvu vnitra SSSR, aby byl do Světové psychiatrické asociace prosazen nomenklaturní kádr Krajského výboru Komunistické strany Slovenska (KV KSS), slovenský psychiatr Jozef Pogády, ředitel Krajské psychiatrické léčebny Pezinok. Vše bylo projednáno s ministrem zdravotnictví ČSR Jaroslavem Prokopcem. Ačkoliv byl Pogády řízen StB a KGB už od roku 1976, oficiálně se stal tajným spolupracovníkem až v roce 1980 a jeho řídicím orgánem byl, stejně jako v případě Vencovského, major Jiří Ježek, specialista zaměřený na akademickou sféru.

V roce 1977 požádal o azyl v Rakousku gruzínský psychiatr Avtandil Papiasvili (žijící od roku 1975 v Kroměříži) a spolu s ním i jeho žena Eva, brněnská psychoterapeutka. Papiasvili se obrátil na WPA a popsal případy tří disidentů internovaných na psychiatrii v Tbilisi.⁷² Upozorňoval také na to, že ke zneužívání dochází i v Československu, a kritizoval přednostu psychiatrické katedry Ústavu pro doškolení lékařů a farmaceutů v Praze Aloje Janíka.

Navzdory silnému vlivu KGB, StB a angažovanosti lékařů Vencovského, Pogádyho, Dobiášové („vyslána s politickou instrukcí“) a dalších psychiatrů se na kongresu v Honolulu na Havaji v srpnu 1977 podařilo Světové asociaci psychiatrů vydat rezoluci proti „systematickému zneužívání psychiatrie k politickým účelům v SSSR“.⁷³ Přestože byl na kongresu odsouzen

podíl sovětských psychiatrů na potlačování lidských práv a zejména ostře kritizován Andrej Sněžněvskij, sovětská delegace raději *Havajskou deklaraci*, jež vymezuje zásady etiky psychiatrie a vyžaduje respektování svobod jednotlivce, schválila. Zaangažování českoslovenští psychiatři ale sami hledali možnosti, jak nadále manipulativně ovlivňovat západní lékaře.

V roce 1977 publikoval Eugen Vencovský jako redaktor časopisu *Československá psychiatrie* spolu s Jozefem Pogádym – v režii StB a KGB – kritickou zprávu o proběhlém světovém psychiatrickém kongresu, který si podle nich přivlastnil funkci „soudního dvora“.⁷⁴

Zaangažování českoslovenští psychiatři ale sami hledali možnosti, jak nadále manipulativně ovlivňovat západní lékaře

Havajská deklarace o etických zásadách v psychiatrii se dovolávala etiky jako základního předpokladu lékařské péče. Podle ní musí lékař uvážít význam každého svěřeného pacienta pro lidskou společnost a musí vykonávat svoje povolání k jeho prospěchu a s ohledem na jeho lidskou důstojnost. Musí zachovávat lékařské tajemství a jeho vztah k léčené osobě musí být založen na vzájemném souhlasu, kladném vztahu. Vše, co pacient sdělí psychiatrovi, musí zůstat lékařským tajemstvím, a jestliže „jiná strana“ vyžaduje zásah, který je proti etickým principům, psychiatr musí takovou spolupráci odmítnout.

Pogády byl následně se souhlasem delegace SSSR navržen a zvolen do Recenzního výboru pro zneužívání psychiatrie, který byl součástí WPA a měl vyšetřovat jednotlivé případy.

KGB schválila plán aktivních opatření, na němž se podílela i StB, například se měly sbírat informace o kanadském předsedovi tohoto výboru profesorovi J.-Y. Gosselinovi a kontrapozitivně vyhledávat informace o zneužívání psychiatrie pro politické případy na Západě.⁷⁵

Recenzní výbor byl ve Vídni v roce 1983 zreorganizován i díky aktivitám Pogádyho. Získané informace včetně dokumentů týkajících se nezákonně hospitalizovaných občanů v SSSR (Vladimír Klebanov, Jevgenij Nikolajev, Vladimír Rožděstvov, Gavrili Jankov ad.) pak předával sovětským agentům a KGB. Pogády prosazoval ve WPA dezinformační názor, že se jedná o duševně nemocné pacienty, kteří jsou sami zneužíváni pro politické účely. V duchu Sněžněvského zdůrazňoval, že je třeba provést po stránce medicínské „důkladnou psychopatologickou analýzu“, a byl tajnými službami instruován, aby tvrdil, že nebyl doložen jediný prokázaný případ „zneužití“ psychiatrie v SSSR. V hodnocení Pogádyho z roku 1985 je uvedeno: „*TS Max byl získán ke spolupráci 6. 10. 1980 jako vlivová agentura do Světové psychiatrické asociace. Jako jediný delegát ze soc. zemí byl členem tzv. Recenzního výboru WPA, který v letech 1980–83 řešil případy údajného zneužívání psychiatrie v SSSR k politickým cílům. TS Max předával z jednotlivých jednání Výboru závažné státobezpečnostní informace, které byly (sic) předávány*

71 LATYPOV, Alischer: On the Road to “H”: Narcotic Drugs in Soviet Central Asia. In: *Central Asia Research Paper*, 2012, roč. 1, s. 26.

72 Světový sjezd psychiatrů odsoudil Sovětský svaz. In: *Věstník Československé národní rady americké*, 1977 (září 1977), č. 268, s. 1.

73 MERSKEY, Harold: Political neutrality and international cooperation in medicine. *Journal of Medical Ethics*, 1978 (June 1978), roč. 4, č. 2, s. 74–77.

74 VENCOVSKÝ, Eugen – POGÁDY, Jozef: VI. světový psychiatrický kongres. *Československá psychiatrie*, 1977, roč. 73, č. 6, s. 421.

75 ABS, sb. TS, svazek tajného spolupracovníka Jozefa Pogádyho, reg. č. 20314, a. č. 800358 MV, krycí jméno „Max“, Výbor státní bezpečnosti schválil plán aktivních opatření, 28. 12. 1982.

přátelům v SSSR. Sám přistoupil na přímý styk s pracovníky 5. s[právy] KGB, kteří TS využili v průběhu mezinárodních psychiatrických sympozií a kongresů v zahraničí.⁷⁶

Pro představitele „bezpečnostních orgánů bratrských socialistických zemí“ se tak „po linii boje proti ideologické diverzi protivníka“⁷⁷ zrodilo nové společné bezpečnostní téma „v oblasti psychiatrických věd paralyzovat v součinnosti se sovětskými přáteli antisovětské a antisocialistické akce ve vedení světové psychiatrické asociace (WPA) s cílem získávání pozice pro opětovný vstup SSSR do WPA“.⁷⁸ Když se v roce 1981 konal kongres Všesvazových společností psychiatrů a neurologů v Moskvě, byl pod „kontrarozvědnou ochranou“, kterou zajišťoval specialista mjr. Jiří Ježek z X. správy SNB (legalizovaný jako pracovník zahraničního odboru ministerstva zdravotnictví ČSR) ve spolupráci s plk. Borisem Sergejevem Švedovem, náčelníkem 11. odboru V. správy KGB,⁷⁹ a také českoslovenští psychiatři-agenti Vencovský, Pogády, ale i hlavní psychiatr Ministerstva zdravotnictví ČSR Alojz Janík. Kongresu se účastnili také prof. Ján Molčan a doc. Josef Mečíř, později se připojil i psychiatr Jaroslav Gebhart. Konkrétně Pogády měl za úkol „získávat informace k podvrtné činnosti“⁸⁰ západních

psychiatrů, jako byl lord Dennis Hull, Jean-Yves Gossellin, Pierre Pischot ad., a „paralyzovat protisovětské tendence v oblasti psychiatrických věd“.⁸¹

Po jednání na úrovni ministrů vnitřní ČSSR Vratislava Vajnara a předsedy KGB Viktora Čebrikova zajišťovala StB ve spolupráci s 5. správou KGB společná agenturně-operativní opatření zaměřená proti antisocialistické kampani v „souvislosti s údajným zneužíváním psychiatrie v socialistických zemích“.⁸² Do „vyjasňování stanoviska k WPA“ se zapojil i federální výbor Československé psychiatrické společnosti a Andrej Sněžněvskij, který byl předsedou Vědecké rady pro psychiatrii Akademie lékařských věd SSSR a ředitelem Psychiatrického ústavu Akademie lékařských věd SSSR. Svoje postavení v Sovětském svazu upevnil tím, že v Moskvě spojil tři ústavy v jeden pod názvem Celosvazové vědecké centrum pro duševní zdraví Akademie lékařských věd SSSR a postavil se do jeho čela.

Jelikož ve většině případů byli největší disidenti vyšetřováni v Serbském ústředním výzkumném ústavu forenzní psychiatrie v Moskvě, jejímž ředitelem byl Georgij V. Morozov, požadoval prezident Americké psychiatrické společnosti H. Keith H. Brodie, aby „do konce března 1983 se SSSR omluvil WPA, že již více nikdy

nebude hospitalizovat v psychiatrických léčebnách odpůrce sovětského zřízení“,⁸³ jinak bude vyloučen. Když sovětské psychiatrické společnosti hrozilo vyloučení z WPA, ostentativně z této organizace v roce 1983 vystoupila a k Sovětskému svazu se servilně přidaly pouze Kuba, Bulharsko a Československo, respektive Československá psychiatrická společnost v květnu 1983. „Výbor Psychiatrické společnosti s tímto rozhodnutím nesouhlasil a jeho předseda, profesor Mečíř, napsal českému ministru zdravotnictví dopis s rozkladem a doporučením zachovat členství ve WPA. Ke stanovisku Psychiatrické společnosti, která jako součást České lékařské společnosti Jana Evangelisty Purkyně (ČLS) neměla právní subjektivitu, ale nebylo přihlédnuto. Profesor Špaček, tehdejší předseda ČLS, poslal WPA oficiální dopis, kterým oznámil vystoupení Psychiatrické společnosti z WPA.“⁸⁴ Nesouhlas výboru České lékařské společnosti s odchodem z WPA nebyl samozřejmě nesouhlasem se zneužíváním psychiatrie. Dokládá to ostatně i žádost tohoto výboru napsaná jménem profesora Jana Mečíře a doktora Karla Duška ve věci udělení státního vyznamenání pro Eugena Vencovského, v níž naopak vyzdvihl jeho boj proti odborné mezinárodní vědecké společnosti a organizaci Amnesty International a jejich „hanlivému odsuzování sovětské

76 Tamtéž, TS Max sv. č. 20314 – zhodnocení spolupráce, 26. 4. 1985.

77 ABS, f. AKR 36, inv. j. 710, Doplněk k plánu činnosti X. správy SNB na rok 1987, Plán spolupráce a součinnosti mezi X. správou Sboru národní bezpečnosti Československé socialistické republiky a V. správou Výboru státní bezpečnosti Svazu sovětských socialistických republik na léta 1987–1991, 8. 1. 1987.

78 Tamtéž, inv. j. 718, Rozpracování hlavních úkolů ročního plánu X. správy SNB v problematikách 2. odboru na rok 1986, 24. 3. 1986.

79 ABS, sb. TS, svazek tajného spolupracovníka Jozefa Pogádyho, reg. č. 20314, a. č. 800358 MV, krycí jméno „Max“, Kontrarozvědná ochrana kongresu Všesvazové společnosti psychiatrů a neurologů v Moskvě – informace, 12. 5. 1981.

80 Tamtéž, Návrh na výjezd TS Max do Argentiny, 11. 3. 1983.

81 Tamtéž, Návrh na výjezd TS Max do Francie, č. sv. 20314, 17. 2. 1982.

82 ABS, f. AKR 36, inv. j. 710, Doplněk k plánu činnosti X. správy SNB na rok 1987, Plán spolupráce a součinnosti mezi X. správou Sboru národní bezpečnosti Československé socialistické republiky a V. správou Výboru státní bezpečnosti Svazu sovětských socialistických republik na léta 1987–1991, 8. 1. 1987.

83 ABS, sb. TS, svazek tajného spolupracovníka Eugena Vencovského, reg. č. 19028, a. č. 790749 MV, krycí jméno „Aris“, Zpráva o situaci ve Světové psychiatrické asociaci (WPA), v době konání VII. světového psychiatrického kongresu ve Vídni, ve dnech 11.–16. července 1983.

84 BAŠNÝ, Zdeněk: Československá psychiatrie a lidská práva 1945–1989.

Seznam: X. správa SNE
Odbor: 2. odd. 1.
Opisatel: J. Švestka, J. Švestka, J. Švestka
Záměr: * rezident, agent, informátor, důvěrník, kandidát, stáž, oper. prac. ** cizinec
C. vyznání: VRBA
C. jméno: VRBA
Číslo jednací: (Pouze v souvislosti s jinými odd.)
" 20P "

Vstup: 1. 1. 1985
Počet listů: 2
Přílohy:
Rozdělování:
1 x 1. odd. 2. 2. 2515
1 x 2. odd. 2. zde

Praxe dne 4.10.1985
Příloha: 1. 1. 1985
(po vyplnění)

ZÁZNAM číslo 2/85

navazuje na záznam č. _____

Stručná podstata poznatku:
STEFANIS Costas, prezident Světové psychiatrické organizace WPA - postoj k případnému vstupu ČSSR do WPA.

Schůzka konána dne 28.9.1985
Místo schůzky: KB, PB, služební místnost, veřejná místnost, terén
Seričnost spolupracovníka: prověřen, je prověřován, nspověděl, podezřelý z neseričnosti
Předmět zprávy: a) zpráva o spoluprac. (pracovní) b) přehled dokumentu c) byl v pořádku d) byl v pořádku e) byl v pořádku f) byl v pořádku g) byl v pořádku h) byl v pořádku i) byl v pořádku j) byl v pořádku k) byl v pořádku l) byl v pořádku m) byl v pořádku n) byl v pořádku o) byl v pořádku p) byl v pořádku q) byl v pořádku r) byl v pořádku s) byl v pořádku t) byl v pořádku u) byl v pořádku v) byl v pořádku w) byl v pořádku x) byl v pořádku y) byl v pořádku z) byl v pořádku

1. Text 2. Operativní význam 3. Dokumentováno 4. Opatření 5. Data osob uvedených v záznamu
6. Název operativního pracovníka na zjištění poznatek

1) Předmět se počátkem září 1985 zúčastnil IV. Světového kongresu biologické psychiatrie ve Philadelphii. Na tomto kongresu se setkal s prezidentem Světové psychiatrické organizace WPA Costasem STEFANISEM, který byl na kongresu jako delegát WPA. Costas STEFANIS Pramenem sdělil, že jeho osobně mluví, že ČSSR a další socialistické státy a WPA demonstračně vystoupily a aby se mohli do budoucna opětovně vstoupit těmto státem do WPA nějak vyřešit. V současné době nejsou ale pro vstoupit do WPA a ostatních soc. států do WPA podmínky, neboť řada členů výboru WPA a ostatních vystoupením socialistických států a WPA dotěrná a je přetvářena, že soc. státy jednají příliš impulzivně.

Poznámka: Každý poznatek (určitost, jistota) je na samostatný záznam
* = podřídný poznatek
** = rovněž záznam týkal se vprdu uvedeného kategorie citloho st. přísl.

Agenturní záznam na Stefanise Costase, prezidenta Světové psychiatrické organizace, který z vlastní iniciativy poskytl kandidát tajné spolupráce s krycím jménem „Vrba“ (MUDr. Cyril Höschl), ze 4. října 1985. V závěru se uvádí, že „vzhledem k zájmu sovětských přátel o dění ve WPA navrhuji informovat P“, tedy KGB. (zdroj: ABS)

psychiatrie pro její zneužívání pro ne-medicínské, tj. politické účely“.⁸⁵

Socialistická psychiatrie se ve výše zmíněných silně prosovětských zemích ocitla ve „vědeckém vakuu“ a StB a KGB hledaly způsob,

jak se do WPA vrátit. Navíc rumunská, jugoslávská, polská a maďarská psychiatrická společnost z asociace nevystoupily a lékařskou vědu v sovětském stylu nepodporovaly. Přední sověští psychiatři

si stěžovali i na spolupráci s kolegy z NDR.

V roce 1983 začala Státní bezpečnost mapovat další potenciální kandidáty tajné spolupráce jako například doc. Jaromíra Švestku, člena KSČ a Čs. federace psychiatrické společnosti, který „zná situaci ve Světové psychiatrické asociaci (WPA), kde se vedly útoky proti [sovětské] psychiatrii“.⁸⁶ Ve stejném roce vytipovala docenta Karla Duška, který jako člen KSČ prošel prověřkou v roce 1970, absolvoval Večerní univerzitu marxismu-leninismu (VUML), založil základní organizaci Svazu československo-sovětského přátelství (SČSP) při Institutu pro další vzdělávání lékařů a farmaceutů. Byl politicko-ideologickým pracovníkem školícím nestraníky na psychiatrické katedře, zároveň i vědeckým sekretářem Československé psychiatrické společnosti při Československé lékařské společnosti J. E. Purkyně a zástupcem přednosty psychiatrické léčebny v Bohnicích. Jenže po vystoupení čs. psychiatrie z WPA nastala i pro StB nepřehledná situace a dál svého kandidáta tajné spolupráce nerozpracovávala a nezasevětila do svých plánů.⁸⁷

Přesto se KGB pokusila vytvořit v roce 1984 v Moskvě novou mezinárodní psychiatrickou federaci, na jejíž přípravě se měli podílet i tři českoslovenští psychiatři-agenti Vencovský, Pogády a Gebhart. Tajní spolupracovníci ale nadále sbírali informace o dění ve WPA, například o složení nového výboru a členech asociace, a zejména se snažili ovlivnit jejího prezidenta Costase Stefanise v tom, „jak daleko chce

⁸⁵ ABS, sb. TS, svazek tajného spolupracovníka Eugena Vencovského, reg. č. 19028, a. č. 790749 MV, krycí jméno „Aris“, Dopis české psychiatrické společnosti ministru zdravotnictví ČSR, 3. 2. 1982.

⁸⁶ Tamtéž, svazek kandidáta tajné spolupráce Jaromíra Švestky, reg. č. 25529, a. č. 748905 MV, krycí jméno „Jára“, Návrh na založení spisu KTS na doc. Jaromíra Švestku, 14. 4. 1983.

⁸⁷ Tamtéž, svazek kandidáta tajné spolupráce Karla Duška, reg. č. 25528, a. č. 748836 MV, krycí jméno „Karel“, Záznam, 8. 11. 1983.

vyjít vstříc v záležitosti odvolání antisovětské resoluce WPA“.⁸⁸

Zachované archivní dokumenty z tohoto období naprosto jasně dokladují institucionální zneužívání psychiatrie. Například profesor Eugen Vencovský jako vědecký pracovník oficiálně psal (na hlavičkových papírech Krajského ústavu národního zdraví v Plzni) plk. Josefu Kroulíkovi, náčelníku sekretariátu I. náměstka ministra vnitra ČSSR, dopisy, ve kterých nejenže ho informoval o dění na mezinárodním psychiatrickém poli, ale koordinoval schůzky se „zainteresovanými sovětskými přáteli“ (5. správa KGB). Zároveň navrhoval, aby jeho účast na mezinárodním semináři tematicky zaměřeném na farmakopsychiatrii, který se bude konat v dubnu 1984 ve Vídni, byla hrazena z „konta Federálního ministerstva vnitra“.⁸⁹

Když generální shromáždění Světové psychiatrické asociace přijalo v průběhu VII. světového kongresu, který se konal ve dnech 11.–16. července 1983 ve Vídni, novou *Havajskou deklaraci* o etických zásadách v psychiatrii, Vencovský, jakmile ji získal od sekretáře WPA Petera Bernera, zaslal její překlad oficiálním dopisem jmenovanému prvnímu náměstkovi federálního ministra vnitra.⁹⁰

Zatímco ministerstva vnitra a zdravotnictví ve spolupráci s KGB zajišťovala psychiatrům-agentům i devizové

přísliby, když se 124 psychiatrů z celé ČSSR rozhodlo prostřednictvím cestovní kanceláře Tatratour zúčastnit se uvedeného kongresu, StB zařídila, aby kancelář zájezd zrušila z důvodu nedostatku devizového krytí.⁹¹

Na tomto vídeňském kongresu se stal prezidentem Světové psychiatrické asociace řecký lékař Costas Stefanis. Psychiatr Cyril Höschl se s ním sešel v září 1985 jako kandidát tajné spolupráce na IV. kongresu Světové společnosti biologické psychiatrie a následně řídicímu orgánu nadporučíku Otakarovi Černému podal z vlastní iniciativy v kavárně Expo 58 v Praze podrobnou zprávu týkající se politických názorů Stefanise na dění ve WPA i setkání československé delegace se sovětskou, kterou zastupovali zmiňovaní agenti KGB Marat Vartanin a Georgij Morozov. Höschl ujistil StB, že „je sám toho názoru, že je v budoucnu nutné odmítat jakékoliv snahy o pomluvy a diskreditaci socialistického zdravotnictví“.⁹² Jím předané informace se dostaly k majoru Jiřímu Ježkovi, který řídil Vencovského a Pogádyho, a následně k 5. správě KGB. Další zprávu o dění ve WPA podal Cyril Höschl v prosinci 1985 opět z vlastní iniciativy.⁹³

V memorandu tohoto kandidáta tajné spolupráce z října 1985 se píše: „Z odborného hlediska bude C. Höschl využíván i k získávání přehledu o situaci

ve Světové psychiatrické společnosti a Světové společnosti biologické psychiatrie, v návaznosti na požadavky sovětských přátel,“⁹⁴ čímž byla myšlena 5. správa KGB. I když vázací akt v prosinci roku 1985 Höschl nesignoval, přesto si zvolil krycí jméno a ujistil StB, že podpis „není rozhodující pro naši vzájemnou spolupráci“.⁹⁵ Což bylo možné podle směrnic pro práci s tajnými spolupracovníky a jejího čl. 59, že „písemný závazek se nevyžaduje v případech, kdy by jeho podpis mohl ohrozit dobrý vztah kandidáta ke spolupráci s kontrarozvědkou. V tomto případě stačí ústní souhlas.“⁹⁶ Pro zájem 5. správy KGB byl Höschlův spis až do jara 1989 veden jako „živý svazek“. V tomto roce byla Sovětská psychiatrická společnost podmíněně přijata zpět do WPA a s ní i Československá psychiatrická společnost a svazek Cyrila Höschla byl uložen do archivu z důvodu „malých zpravodajských možností“.⁹⁷

TĚLO JAKO ZKUŠENOST

Otázka zneužívání psychiatrie v Československu v letech 1948–1989 byla tabuizovaná nejen za komunistického režimu, ale částečně i po roce 1989. Přispělo k tomu i politické pojetí „tlusté čáry“ za minulostí, následné mlčení nebo falešná profesní kolegialita lékařů a obhajoba aktérů tehdejší

88 ABS, sb. TS, svazek tajného spolupracovníka Eugena Vencovského, reg. č. 19028, a. č. 790749 MV, krycí jméno „Aris“, Dopis Eugena Vencovského adresovaný plk. Josefu Kroulíkovi, náčelníku sekretariátu I. náměstka ministra vnitra ČSSR, 9. 3. 1984.

89 Tamtéž, Dopis Eugena Vencovského adresovaný plk. Josefu Kroulíkovi, náčelníku sekretariátu I. náměstka ministra vnitra ČSSR, 20. 2. 1984.

90 Tamtéž, Dopis Eugena Vencovského adresovaný plk. Josefu Kroulíkovi, náčelníku sekretariátu I. náměstka ministra vnitra ČSSR, 12. 3. 1984.

91 ABS, sb. TS, svazek tajného spolupracovníka Jozefa Pogádyho, reg. č. 20314, a. č. 800358 MV, krycí jméno „Max“, VIII. světový kongres psychiatrů – žádost o zamezení zájezdů prostřednictvím cestovní kanceláře Tatratour, 25. 3. 1983.

92 Tamtéž, svazek kandidáta tajné spolupráce Cyrila Höschla, reg. č. 29151, a. č. 807969 MV, krycí jméno „Vrba“, KTS – Vrba – vytěžení k účasti na IV. kongresu biologické psychiatrie ve Filadelfii, 1. 10. 1985.

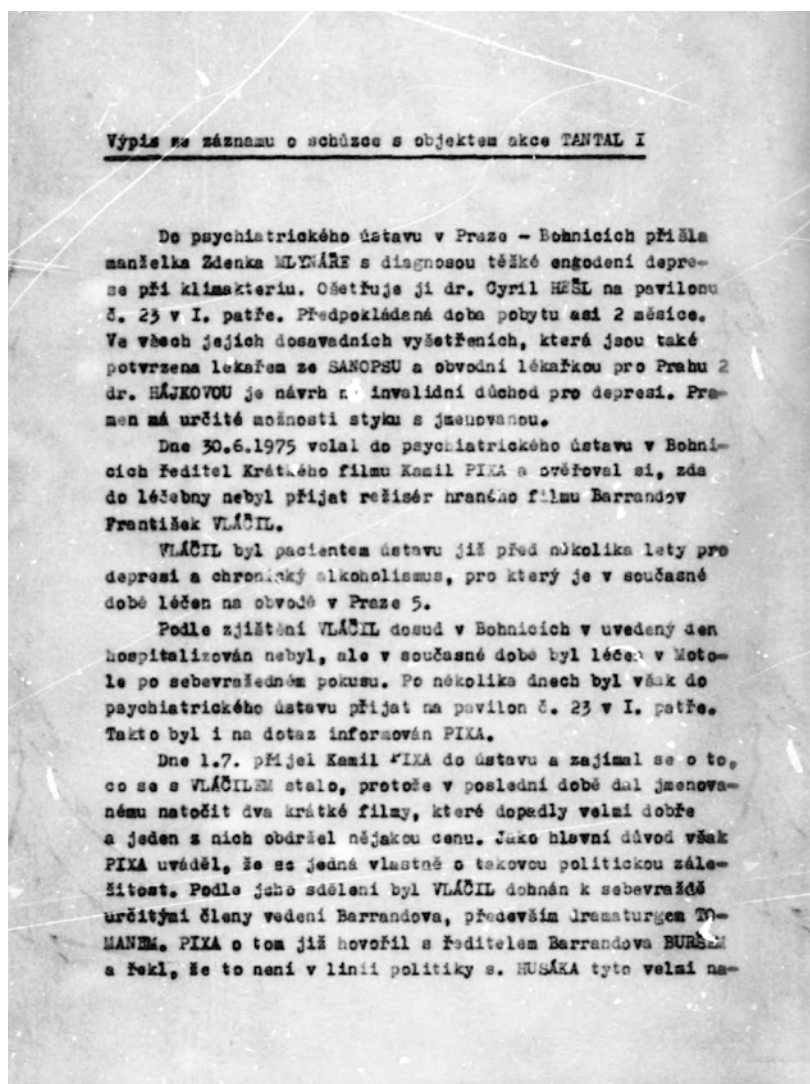
93 Tamtéž, Světová psychiatrická asociace WPA – příprava symposia u příležitosti 25. výročí trvání – zpráva, 23. 12. 1985.

94 Tamtéž, Memorandum, 16. 10. 1985.

95 Tamtéž, Zpráva o vázání TS, 11. 12. 1985.

96 Směrnice pro práci s tajnými spolupracovníky československé kontrarozvědky. Federální ministerstvo vnitra, Praha 1972, s. 25.

97 ABS, sb. TS, svazek kandidáta tajné spolupráce Cyrila Höschla, reg. č. 29151, a. č. 807969 MV, krycí jméno „Vrba“, Návrh na uložení KTS-Vrba do archivu MV, 6. 6. 1989.

Výpis ze záznamu o schůzce s MUDr. Zdeňkem Dytrychem, který byl „objektem“ akce „Tantal I“. Lékař poskytl informace týkající se kolegů (MUDr. Cyril Höschl, MUDr. Hájková) a pacientů (Irena Dubská, režisér František Vláčil, Kamil Pixa). V té době byl Dytrych pouze sledovanou osobou, nikoliv ještě agentem. (zdroj: ABS)

psychiatrické komunity. Proto jsou dodnes mnozí tehdejší psychiatři, kteří se zpronevěřili vědě, naopak prezentováni jako respektabilní vědci a významné osobnosti – jako například Ferdinand Knobloch, Eugen Vencovský, Stanislav Grof, Jozef

Pogády, Stanislav Drvota, René Laurent, Miroslav Plzák, Jaroslav Gebhart, Zdeněk Dytrich, Oldřich Vinař, Milada Vinařová, Cyril Höschl, Josef Nesvadba, Karel Dušek, Jan Cimický, Libuše Dobiášová, Alojz Janík, Jan Mečír a desítky dalších.

Byli to přitom sami někteří lékaři, kteří poté, co se začaly objevovat informace ohledně zneužívání psychiatrie, začali produkovat mýty o tom, že oni sami naopak například pomáhali, aby disidenti mohli získat invalidní důchod, pracovní neschopenky nebo mladí muži tzv. modrou knížku osvobozující od vojenské povinnosti. Byť v jednotlivých případech tomu tak opravdu bylo, tato obhajoba nemůže obstát před faktem systémového zneužívání oboru.

Po pádu komunismu toto zneužívání začala rozkrývat a dokládat jednotlivá polistopadová soudní rozhodnutí, a to zejména ve věci nezákonného zadržování na psychiatrii. Například v případě Pavla Fialeka v 50. letech, Karla Mašity, Ivana Bodnára, Jána Dira, Juraje Kudly a nejrůznějších „vlasatců“ v 60. letech či Jiřího Wonky v 80. letech, z nichž většinu zastupoval advokát Lubomír Müller, který se specializuje na obhajobu politických vězňů utlačovaných komunistickým režimem.⁹⁸

Tento právník dosáhl v roce 2024 i rehabilitace Petra Bubna, který v 80. letech z politického přesvědčení odmítl nastoupit vojenskou základní službu a primář psychiatrického oddělení v léčebně v Bohnicích Jan Cimický ho nechal léčit elektrošoky. V mnoha případech, kdy se mladí muži rozhodli vyhnout se povinné vojenské službě, museli podstoupit drastickou psychiatrickou léčbu, jak to dokládají příběhy undergroundových aktivistů a umělců, například výtvarníka, filmaře a spisovatele Lubomíra „Čaroděje“ Droždě,⁹⁹ básníka Erika Grocha, výtvarníka Petera Kalmuse a dalších. Je příznačné, že v případě zmíněné-

98 Viz Rozhovor s Lubomírem Müllerem v tomto čísle revue *Paměť a dějiny*.

99 ROMANCOVÁ, Gabriela: *Historie a článková bibliografie samizdatového časopisu Sado-Maso 1983–1986*. Diplomová práce. Filozofická fakulta UK, Ústav české literatury a literární vědy, Praha 2012 (nestránkováno).

ho Mašity, hudebníka a manažera skupiny Jazz Q Martina Kratochvíla, který strávil pod psychiatrickým dohledem třináct let a v roce 2007 vysoudil i odškodné ve výši 120 000 Kč, to nebyla Státní bezpečnost, ale psychiatři v Bohnicích, kteří mu vyhrožovali, že se z léčebného ústavu „nikdy nedostane“.¹⁰⁰ V období normalizace byla snaha i těla objektivizovaná psychiatrickou vědou „normalizovat“ nejen prostřednictvím medikamentů, ale i konvulzivní léčby za pomoci inzulinu a elektrošoků.

V případech, kdy se mnozí muži obrátili na soud ve věci zneužívání psychiatrie, ale i v případě obžaloby z vydírání a znásilnění žen psychiatrem Janem Cimickým, je možno z hlediska kulturních studií, v nichž se lidské tělo zkoumá na základě zkušenosti i jako symbol nebo habitus, nalézt určité společné znaky s fenoménem Me Too.

Obě skupiny postižených poukazují především na systémový problém. Je příznačné, že se domáhají spravedlnosti často až s velkým časovým odstupem. Není pro ně jednoduché oživovat minulé traumata, veřejně hovořit o zneužití, překonávat bagatelizaci případů často i ze strany soudů či policie a předsudky týkající se například vyzývavého nebo nonkonformního chování. Šlo totiž o nerovný mocenský vztah, v němž jen jedna strana určovala pravidla hry a oběť byla zatlačena do situace, kdy neměla příliš na vybranou, jako například Luděk Pachman v roce 1970, který na základě soudního

rozhodnutí nejdřív psychiatrické vyšetření akceptoval, druhý den si v zákonně lhůtě podal stížnost, a nakonec ji raději vzal zpět.

Jak upozornil psycholog Jindřich Kabát, „psychologie komunismu“¹⁰¹ byla založena na každodenním všudypřítomném strachu. Ze sociologického hlediska je signifikantní, že není znám případ, jak připomněl už v roce 1978 historik Jan Tesař, že by lékaři-psychiatři jako sociální kohorta nebo i jednotlivě protestovali proti systémové degradaci a zneužívání psychiatrického oboru a diskursu včetně porušování principů lékařského tajemství, tedy že by hájili z pozice lékařské etiky profesní a společenské zájmy, jak je v letech 1948–1989 občas bránili jiné sociální skupiny: například protestující studenti, dělníci, spisovatelé, aktivní křesťané atd.

V období normalizace byla snaha i těla objektivizovaná psychiatrickou vědou „normalizovat“ nejen prostřednictvím medikamentů, ale i konvulzivní léčby za pomoci inzulinu a elektrošoků

Otázka, proč psychiatři nevzdorovali zneužívání svého oboru a porušování lékařských principů, souvisí nejen se strachem, ale i s „biopolitikou“¹⁰² a „pastorální mocí“¹⁰³ samotné psychiatrie – mocí soustředěnou na tělo člověka a místem každodenního dohledu a zavedeného objektivistického psychiatrického

přístupu, jako by se jednalo jen o „klinický případ“, a nikoliv o člověka, který je „občanem historicko-sociálního světa“.¹⁰⁴

Po roce 1989 se někteří psychiatři, jako například Cyril Höschl, snažili bagatelizovat nejen svoji spolupráci se Státní bezpečností, ale i spisovou dokumentaci bývalé tajné komunistické policie, o níž hovořili jako o „estébácké žumpě“.¹⁰⁵ Jenže v případě poskytování informací, ať už o pacientech nebo o koležicích-lékařích, a zejména ve věci týkající se Světové psychiatrické asociace to byli právě mnozí českoslovenští psychiatři, kteří tuto „estébáckou žumpu“ vrchovatě naplňovali, a proto z ní mohla úspěšně čerpat i sovětská tajná služba KGB.

MIROSLAV VODRÁŽKA (1954) je hudebník, filosof a publicista. V 70. a 80. letech se podílel na vydávání undergroundového časopisu *Vokno* a ve svém bytě spoluorganizoval bytové přednášky předních čs. disidentů a zahraničních hostů v rámci Vzdělávací nadace Jana Husa. Jeho texty byly otištěny v řadě antologií (*České umění 1980–2010*. VYP AVU, Praha 2011), ve sbornících (*Myšlení hranice/hranice myšlení*. Karolinum, Praha 2021). Publikoval například knihy *Chaokracie* (Votobia, Praha 2007), *Decivilizace* (Pavel Mervart, Červený Kostelec 2007), *Filosofie tělesnosti dějin* (Herrmann & synové – ÚSTR, Praha 2013), *Rozumí české ženy vlastní historii?* (Herrmann & synové, Praha 2017), *Výtvarné umění a jeho subverzivní role v období normalizace* (CDTR, Praha 2019). Nejnověji vydal rozsáhlou esej o kontrakultuře *Fuck the system* (CDTR, Praha 2021).

100 NAVARA, Luděk: *Zpráva: Praha – Úřad pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu (ÚDV) chce obvinít šest až osm osob*, s. 6.

101 KABÁT, Jindřich: *Psychologie komunismu*. Práh, Praha 2011.

102 FOUCAULT, Michel: *Zrození biopolitiky: Kurz na Collège de France (1978–1979)*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2009.

103 FOUCAULT, Michel: *Moc, subjekt a sexualita. Články a rozhovory*. Kalligram, Bratislava 2000.

104 STRAUS, Erwin: *Psychiatrie a filosofie*. Triáda, Praha 2023, s. 135.

105 BENDOŮVÁ, Jana: Cyril Höschl o svých kontaktech s StB: Nikoho jsem neudal. *Reflex.cz*, 9. 12. 2019.